

б) Вікова періодизація, яка досить послідовно вивчена у педагогіці та психології, має суттєве значення для розв'язання питання про можливість особи бути суб'єктом відповідальності, соціально-психологічними передумовами якої є здатність неповнолітнього усвідомлювати соціальну значущість своїх вчинків та прогнозувати їх небезпеку.

Список літератури: 1. Фрейеров О. Возрастной критерий уголовной ответственности // Социалистическая законность. 1968. № 12. 2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. 3. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. 4. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лютого 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 16. Ст. 168. 5. Касьянов В. В. Нечипуренко В. Н. Социология права. Ростов/н/Д., 2002. 6. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії та поняття): Посібник. Ірпінь, 1998. 7. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: Підручник. К., 2003. 8. Остапенко О. І. Адміністративна деліктологія: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. К., 1997. 9. Клошниченко А. П. Административная и общественная ответственность несовершеннолетних. К., 1980. 10. Коченов М. М. Теоретические основы судебно-психологической экспертизы: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1991. 11. Михеев Р. И. Проблемы вменяемости, вины и уголовной ответственности: (Теория и практика): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1993. 12. Тлумачний словник української мови / Укладачі Ковальова Т. В., Коврига Л. П. Х., 2005. 13. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности. М., 1998. 14. Застосування кримінальних заходів до неповнолітніх правопорушників / Від. Ред. О. Я. Светлов. К., 1974. 15. Зубец О. П. Возраст: особенности нравственной жизни. М., 1987. 16. Международные акты о правах человека. Сборник документов. М., 1999. 17. Петручек В. П., Таран Л. Н. Возраст тревог (заметки врачей-психоневрологов). М., 1973. 18. Алемаскин М. А. О психологической характеристике трудновоспитуемых подростков // О некоторых вопросах нравственного воспитания детей и подростков / Под ред. Благонадежной. М., 1970. 19. Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты. М., 1974. 20. Крутецкий В. А., Лукин Н. С. Очерки психологии старшего школьника. М., 1963.

Надійшла до редколегії 08.02.07

С. В. Таранушич

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРИРОДООХОРОННОЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Категорія правового статусу є однією із центральних в теорії держави і права, що обумовлюється як постійними змінами умов суспільного життя, які потребують якісно нових підходів у дослідженні цієї проблеми, так і власне складністю, багатозначністю цього юридичного явища. Питання правового статусу органів прокуратури в цілому і тих, які виконують природоохоронні функції, зокрема, досліджували В. І. Бабенко, В. П. Виноградов, М. І. Гошовський, В. В. Долежан, Ю. Б. Жарков, Е. М. Жевлакова, М. І. Мичко, Т. Р. Мирзаєв, М. В. Руденко, О. Б. Черв'якова та ін. Однак спеціальні дослідження із вищезазначених питань не проводились, що, у свою чергу, підкреслює актуальність досліджуваної проблематики. Слід відзначити і те, що серед науковців відсутня єдина точка зору щодо сутності правового статусу фізичної чи юри-

дичної особи та його елементів [1–7 та ін.]. І саме віднесення тих чи інших елементів до структури правового статусу породжує різні його тлумачення.

Метою цієї статті є удосконалення теоретичних питань та правового регулювання статусу природоохоронної прокуратури. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі основні завдання: проаналізувати існуючі у науковій літературі думки щодо сутності та елементного складу правового статусу суб'єктів правовідносин; сформулювати поняття правового статусу природоохоронної прокуратури; виробити конкретні пропозиції та рекомендації щодо удосконалення теоретико-правових засад з досліджуваних питань.

На нашу думку, основу правового статусу природоохоронної прокуратури складають: мета, завдання, функції, повноваження, обов'язки, гарантії та відповідальність. Отже, **правовий статус природоохоронної прокуратури** – це визначена у нормативно-правових актах мета її утворення та діяльності, система завдань, функцій, повноважень, гарантій та відповідальності.

Розглянемо визначені нами вище елементи правового статусу природоохоронної прокуратури більш детально.

Як на нашу думку, найважливішим елементом правового статусу природоохоронної прокуратури є *мета*. У тлумачному словнику мета визначається як «те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; заздалегідь намічене завдання» [8, с. 315]. Отже, метою є майбутній результат, досягнення якого прагне будь-який суб'єкт правовідносин, в нашому випадку природоохоронні прокуратури (відділи нагляду за додержанням природоохоронного законодавства (старші помічники прокурорів областей), міжрайонні природоохоронні прокуратури). Мета утворення та функціонування державних органів повинна бути сформульована в преамбулах або загальних положеннях нормативного акту, який регулює їх діяльність. Однак, беручи до уваги те, що на сьогодні в органах прокуратури відсутнє Типове положення про природоохоронні прокуратури, ми будемо пропонувати своє бачення його структури, основними елементами якого є виділені нами вище елементи правового статусу природоохоронних прокуратур.

Ми вважаємо, *метою* створення та діяльності природоохоронних прокуратур є охорона та захист гарантованих Конституцією та законодавчими та підзаконними актами екологічних прав і свобод фізичних та юридичних осіб, державних та публічних інтересів, з одного боку, та підвищення якості та ефективності прокурорського нагляду за додержанням законодавства в галузі охорони навколишнього середовища – з другого.

Визначивши мету створення та діяльності природоохоронних прокуратур, перейдемо до розгляду їх *завдань*. Ми пропонуємо, завдання природоохоронних прокуратур розділити на дві групи:

1) основні, а саме нагляд за додержанням нормативних актів про охорону навколишнього середовища, передусім у діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, контролюючих та правоохоронних органів; 2) додаткові, до яких ми відносимо: а) нагляд за: забезпеченням екологічної безпеки, безпечного для здоров'я і життя громадян довкілля; виконанням обов'язків громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища; використанням і відтворенням природних ресурсів; збереженням природних ресурсів і комплексів; законністю витрат коштів, виділених з державного бюджету на природоохоронні заходи; здійсненням міністерствами, відомствами, підприємствами, установами, організаціями технічних та інших заходів із запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконанням ними екологічних вимог при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації народногосподарських об'єктів; повнотою та своєчасністю відшкодування шкоди, заподіяної в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища та про припинення екологічно небезпечної діяльності; невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; доступом фізичних та юридичних осіб до екологічної інформації; здійсненням державного обліку об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища; законністю проведення екологічних експертиз; провадженням стандартизації і нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища; виконанням економічних заходів забезпечення охорони навколишнього природного середовища (визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та на утворення і розміщення відходів; встановлення нормативів збору і розмірів зборів за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище на утворення і розміщення відходів та інші види шкідливого впливу; надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища); діяльністю фонду охорони навколишнього природного середовища; б) запобігання негативному впливові господарської діяльності на навколишнє природне середовище; в) удосконалення й активізація пропаганди законодавства про охорону довкілля (реалізовується прокурорами як шляхом виступів перед посадо-

вими особами, підприємцями, трудовими колективами з бесідами і лекціями, надання консультацій, так і шляхом широкого використання засобів масової інформації).

Наступним елементом правового статусу природоохоронної прокуратури є їх *функції*. На нашу думку, функції природоохоронних прокуратур доцільно визначити як основні напрямки їх діяльності, здійснювані за допомогою використання специфічних форм і методів у межах точно окреслених завдань та повноважень. До таких функцій ми відносимо нагляд за: 1) екологічною безпекою, яка у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначається як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (ст. 50) [9], зокрема за: а) додержанням екологічних вимог при розміщенні, проектуванні, будівництві, реконструкції, введенні у дію та експлуатацію підприємств, споруд та інших об'єктів; б) додержанням встановлених вимог під час застосування засобів захисту рослин, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів; в) дотриманням правил виробництва, зберігання, транспортування, використання, знищення, знешкодження і захоронення мікроорганізмів, інших біологічно активних речовин та предметів біотехнології; г) дотриманням правил допустимого рівня акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого фізичного впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людини в населених пунктах, рекреаційних і заповідних зонах, а також в місцях масового скупчення і розмноження диких тварин; д) вжиттям заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення; е) проектуванням, виробництвом, експлуатацією та обслуговуванням транспортних засобів, виробництвом і постачанням пального; є) додержанням вимог екологічної безпеки при проведенні наукових досліджень, впровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем; ж) додержанням вимог екологічної безпеки щодо військових, оборонних об'єктів та військової діяльності; з) додержанням екологічних вимог при розміщенні і розвитку населених пунктів; и) додержанням вимог під час використання природних об'єктів і територій, що підлягають особливій охороні (об'єкти та території природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України); і) додержанням вимог екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки; ї) використанням лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів та розміщення відходів, нормативів

допустимих рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на стан навколишнього природного середовища, а також за законністю видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів, транскордонне переміщення об'єктів рослинного та тваринного світу; й) встановленим порядком видачі спеціальних дозволів на користування ділянками надр, ліцензуванням відповідних видів господарської діяльності; к) розробкою та застосуванням нормативів зборів (платежів) за спеціальне використання природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища, геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, геологічну, топографо-геодезичну та картографічну інформацію, а також порядок їх стягнення; л) проведенням державних випробувань пестицидів і агрохімікатів вітчизняного та іноземного виробництва; м) проведенням геологічних досліджень на території України; н) додержанням законодавства про адміністративні правопорушення в діяльності контролюючих природоохоронних органів; о) проведенням оперативно-розшукових заходів, розслідуванням кримінальних справ; 2) проведенням досудового слідства у кримінальних справах, відповідно до вимог ст. 112 Кримінально-процесуального кодексу України.

Повноваження природоохоронної прокуратури є самостійним елементом їх правового статусу. Вони виступають правовою гарантією забезпечення режиму законності в ході їх професійної діяльності. Повноваження вказують на те, як прокурору діяти, вчиняти в тій або іншій ситуації, яка виникає під час здійснення нагляду за додержанням законів про охорону навколишнього середовища. До повноважень органів природоохоронної прокуратури ми відносимо їх *права*. Ми вважаємо, що до прав природоохоронної прокуратури, які повинні бути закріплені у Типовому положенні про них, необхідно віднести такі:

1) безперешкодно за посвідченням, що підтверджує обійману посаду, входити у приміщення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, підпорядкованості чи приналежності, до військових частин, установ без особливих перепусток, де такі запроваджено під час здійснення нагляду за додержанням законів про охорону навколишнього середовища;

2) мати доступ до документів і матеріалів, необхідних для проведення перевірки додержання нормативних актів про охорону навколишнього середовища, в тому числі за письмовою вимогою, і таких, що містять комерційну таємницю або конфіденційну інформацію;

3) письмово вимагати подання в прокуратуру для перевірки документів та матеріалів, видачі необхідних довідок, в тому числі щодо операцій і рахунків юридичних осіб та інших організацій, для вирішення питань, пов'язаних з перевіркою додержання нормативних актів про охорону навколишнього середовища;

4) вимагати для перевірки рішення, розпорядження, інструкції, накази та інші акти і документи, одержувати інформацію про заходи щодо додержання нормативних актів про охорону навколишнього середовища;

5) вимагати від керівників органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, контролюючих та правоохоронних органів проведення перевірок, ревізій діяльності підпорядкованих і підконтрольних підприємств, установ, організацій та інших структур незалежно від форм власності, а також виділення спеціалістів для проведення перевірок, відомчих і позавідомчих екологічних експертиз;

6) викликати посадових осіб і громадян, вимагати від них усних або письмових пояснень щодо порушень нормативних актів про охорону навколишнього середовища;

7) опротестовувати акти Прем'єр-міністра України, Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевих рад, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також рішення і дії посадових осіб, які порушують приписи нормативних актів у сфері охорони навколишнього середовища;

8) порушувати в установленому законом порядку кримінальну справу, дисциплінарне провадження або провадження про адміністративне правопорушення за фактами недотримання (порушення) нормативних актів у сфері охорони навколишнього середовища;

9) давати приписи про усунення очевидних порушень нормативних актів у сфері охорони навколишнього середовища;

10) вносити подання про усунення порушень нормативних актів у сфері охорони навколишнього середовища;

11) звертатись до суду із заявою про захист прав і законних інтересів громадян, держави, а також підприємств та інших юридичних осіб;

12) одержувати в установленому законодавством порядку від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на них завдань;

13) залучати в установленому порядку спеціалістів органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за пого-

дженням з їх керівниками) до розгляду питань, що належать до компетенції природоохоронної прокуратури;

14) вживати в установленому порядку заходи досудового врегулювання спорів та звертатися до суду з питань відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

15) здійснювати відповідно до закону фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для запобігання та розкриття порушень вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

16) робити запити та подавати пропозиції до Мінприроди щодо фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів державного бюджету;

17) зберігати, носити і застосовувати спеціальні засоби та зброю.

Як ми зазначили вище, одним із елементів правового статусу природоохоронних прокуратур є їх юридичний обов'язок, під яким ми розуміємо об'єктивно необхідну, встановлену законом міру належної поведінки.

Ми вважаємо доцільним до обов'язків органів природоохоронної прокуратури віднести:

1) захист гарантованих Конституцією, законодавчими та підзаконними актами екологічних прав і свобод фізичних та юридичних осіб, державних та публічних інтересів;

2) здійснення нагляду за додержанням нормативних актів про охорону навколишнього середовища, перш за все, у діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, контролюючих та правоохоронних органів;

3) попередження порушення вимог нормативних актів про охорону навколишнього середовища;

4) приймання та реєстрацію заяв і повідомлень про злочини та адміністративні правопорушення, своєчасне прийняття по них рішення;

5) забезпечення постійного надходження від відповідних органів інформації про стан навколишнього природного середовища;

6) щоквартальне проведення взаємозвірок з територіальними підрозділами міністерства охорони навколишнього природного середовища України, органами санітарно-епідемічного нагляду, іншими спеціально уповноваженими державними органами у сфері охорони довкілля за направленими матеріалами та результатами їх розгляду;

7) проведення досудового слідства відповідно до вимог КПК України;

8) здійснення особистого прийому громадян;

9) порушення дисциплінарного провадження або провадження про адміністративне правопорушення, внесення одного з актів прокурорського реагування у зв'язку із виявленням факту порушення вимог нормативних актів про охорону навколишнього середовища.

Наступним елементом правового статусу природоохоронних прокуратур є *гарантії* їх діяльності, від яких залежить ефективність виконання завдань і обов'язків, реалізації наданих прав, дотримання прокурорами нормативно-закріплених обмежень.

На нашу думку, гарантії як елемент правового статусу природоохоронної прокуратури доцільно поділити на наступні *групи*: 1) економічні; 2) службові; 3) соціальні. Так, *економічні гарантії*, перш за все, виражаються в економічному забезпеченні діяльності природоохоронної прокуратури в цілому та кожного її працівника зокрема.

Службові та соціальні гарантії більш характерні для працівників природоохоронної прокуратури. Так, службові гарантії, тобто ті, які безпосередньо стосуються професійної діяльності прокурорів, передбачені ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» в якій зазначено, що втручання органів державної влади і органів місцевого самоврядування, посадових осіб, засобів масової інформації, громадсько-політичних організацій (рухів) та їх представників у діяльність прокуратури по нагляду за додержанням законів або по розслідуванню діянь, що містять ознаки злочину, забороняється. Вплив у будь-якій формі на працівника прокуратури з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття неправомірного рішення тягне за собою відповідальність, передбачену законом. Звернення представників влади, інших посадових осіб до прокурора з приводу конкретних справ і матеріалів, що знаходяться у провадженні прокуратури, не можуть містити будь-яких вказівок або вимог щодо результатів їх вирішення. Ніхто не має права без дозволу прокурора або слідчого розголошувати дані перевірок і попереднього слідства до їх закінчення [10].

Ми пропонуємо до службових гарантії віднести й такі, як: виділення достатнього часу і засобів на виконання службових завдань; визначення чітких та прозорих умов прийняття на службу до органів прокуратури та просування по ній; дотримання процедурних вимог проходження служби (присвоєння класних чинів, проведення атестації, можливість підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації та ін.); забезпечення нормальної тривалості робочого часу; гарантування захисту життя, здоров'я і майна прокурорсько-слідчих працівників; можливість застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї; право користуватися за службовими посвідченнями на території України всіма видами транспорту міського, приміського й місцевого сполучення (крім

такі); під час службового відрядження користуватися правом бронювання місць у готелях і на всіх видах транспорту, а також позачергового придбання проїзних документів.

Соціальні гарантії визначені у ст.ст.49, 50, 5-1 Закону України «Про прокуратуру».

Однак слід зазначити і те, що переважна більшість законодавчо закріплених економічних, службових та соціальних гарантій працівників органів прокуратури нині є декларативними, тобто такими, які не виконуються.

Останнім елементом правового статусу природоохоронної прокуратури є *юридична відповідальність*, яка інтегрує усі інші елементи правового статусу і встановлює існування відхилень в процесі їх реалізації. До працівників природоохоронної прокуратури можуть бути застосовані всі традиційні види юридичної відповідальності: дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова, матеріальна та кримінальна. Що стосується відповідальності природоохоронної прокуратури як юридичної особи, то відповідно до чинного законодавства вона може бути суб'єктом адміністративної та цивільної відповідальності.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що прийняття Типового положення про природоохоронні прокуратури та закріплення у ньому їх мети, завдань, функцій, обов'язків, повноважень, гарантій та відповідальності, які ми запропонували вище, значно покращить правотворчу та правозастосовчу діяльність цього структурного підрозділу органів прокуратури, що надасть змогу підвищити ефективність та якість здійснення прокурорського нагляду за додержанням нормативних актів про охорону навколишнього середовища.

Список літератури: 1. Тищенко Н.М. Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблеми теорії і пути совершенствования. Х., 1998. 2. Петришин О.В. Статус службової особи: природа, структура, спеціалізація. К., 1990. 3. Коваль Л.В. Юридичний статус громадян та громадська безпека // Проблеми охорони громадського порядку і вдосконалення законодавства: Матеріали науково-практичної конференції. Х., 1995. 4. Лукашева Е.А. Правовой статус: понятие и структура // Общая теория прав человека. Рук. авт. колл. и отв. ред. д.ю.н. Е.А. Лукашева. М., 1996. 5. Штерн К.Д. Правовой статус личности в демократическом обществе. М., 1992. 6. Венедиктов В.С., Іншин М.І. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців: Наук.-практ. посібник. Х., 2003. 7. Зуй В.В. Адміністративно-правовий статус громадян в Україні // Правова держава Україна: Проблеми, перспективи розвитку: Короткі тези доп. та наук. повід. респ. н-пр. конфер. 9-11 лист. 1995. Х., 1995. 8. Тлумачний словник української мови. / Укладачі Ковальова Т.В., Коврига Л.П. Х., 2005. 9. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст.547. 10. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 53. Ст. 793.

Надійшла до редколегії 14.02.07